

Grupowa martyrologia: psychologiczne funkcje przekonań o narodowej krzywdzie

Krystyna Skarżyńska¹, Kamil Przybyła¹, Adrian Dominik Wójcik²

¹ Instytut Psychologii Społecznej, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej

² Wydział Psychologii, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie

W artykule analizowane są związki pomiędzy przekonaniem o martyrologii własnej grupy narodowej a stosunkiem do grup obcych, postawami roszczeniowymi oraz chęcią reparacji za krzywdy wyrządzone grupom obcym. Przyjęto, że koncentracja uwagi na krzywdach trwale doznawanych przez własną grupę może być sposobem dowartościowywania tej grupy (nawet jej gloryfikacji). Wobec tego akceptacja grupowej martyrologii może także służyć jednostkom, które mają zagrożone poczucie własnej wartości (Baumeister, 1993, 2009). W dwóch badaniach, przeprowadzonych wśród studentów (Badanie 1 $N = 86$) oraz wśród studentów i osób zainteresowanych historią Polski (Badanie 2 $N = 100$) sprawdzano hipotezy, których przekonanie o martyrologii grupy własnej: 1) pełni funkcję kompensacyjną wobec deficytów kapitału społecznego jednostki; 2) może dostarczać legitymizacji dla roszczeń i wymagań grupy własnej, niechęci czy dystansu wobec grup obcych oraz służyć jako podstawa do odrzucania roszczeń wysuwanych przez przedstawicieli grupy obcej. Przewidywano także, iż akceptacja przekonań o wyjątkowej martyrologii grupy własnej wiąże się z legitymizowaniem przemocy grupy własnej i odrzucaniem winy kolektywnej oraz pełni rolę pośredniczącą między zasobami kapitału społecznego jednostki a roszczeniowością i niechęcią wobec różnych obcych grup. W obu badaniach posłużono się tą samą miarą akceptacji przekonań o trwałej i wyjątkowej krzywdzie własnej grupy: użyto skali PIVO (*Perpetual Ingroup Victimhood Orientation*) autorstwa Klara i współpracowników (Klar, Roccas, Schori i Kahn, 2009). Przeprowadzona analiza ścieżkowa wyników obu badań w pełni potwierdziła hipotetyczny model zależności.

Słowa kluczowe: *martyrologia, narcyzm grupowy, kapitał społeczny, postawy wobec imigrantów, UE i Żydów, wina kolektywna*

Każda grupa narodowa ma w swojej historii zarówno doświadczenia wrogości i krzywd ze strony innych grup, jak i sama bywa źródłem cierpień i agresorem dla innych. Ale zarówno całe grupy, jak i poszczególni ich członkowie różnią się siłą przekonania o tym, jak bardzo

wyjątkowe, trwałe i aktualne są ich grupowe krzywdy i zagrożenia. W dzisiejszej Polsce nawiązywanie do narodowej martyrologii jest ciągle obecne w publicznym dyskursie, przekonania na temat znaczenia kolektywnej krzywdy dla naszej tożsamości i współczesnych relacji międzynarodowych są jednak wyraźnie zróżnicowane. Dla jednych polska martyrologia i pamięć o niej są szczególnie cenną wartością i stanowią „jądro polskości”, które

Krystyna Skarżyńska, Instytut Psychologii Społecznej, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, ul. Chodakowska 19/31, 03-815 Warszawa,

adres e-mail: krystyna.skarzynska@swps.edu.pl

Kamil Przybyła, Instytut Psychologii Społecznej, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, ul. Chodakowska 19/31, 03-815 Warszawa, adres e-mail: kamil.przybyla@gmail.com

Adrian Dominik Wójcik, Wydział Psychologii, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, ul. Pawia 55, 01-030 Warszawa, adres e-mail: awojcik@vizja.pl

Korespondencję w sprawie artykułu prosimy kierować na adres: krystyna.skarzynska@swps.edu.pl

Badanie zrealizowano w ramach grantu Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej BST/WP/17/10: „Rodzaje przywiązania do własnej grupy narodowej i jej percepcja a postawy wobec UE i imigrantów”. Autorką badania jest Krystyna Skarżyńska. Projekt został współfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/03/N/HS6/03573. Autorem badania drugiego jest Adrian Wójcik.

trzeba pielęgnować. Dla innych jest to trudny do zmiany stereotyp, który utrudnia nasze zbiorowe życie i psuje międzynarodowe kontakty. Celem tego artykułu jest próba analizy przekonań o narodowej krzywdzie jako specyficznego rodzaju przywiązania do grupy własnej oraz zbadanie ich psychologicznych funkcji. Źródłem hipotez, które sprawdziliśmy w dwóch badaniach, są: 1) teorie bezkrytycznego, symboliczno-emocjonalnego przywiązania do grupy własnej (Schatz i Staub, 1997; Schatz i Lavine, 2007; 2) koncepcja kolektywnego narcyzmu jako konsekwencji zagrożonego egotyizmu (Baumeister, 1993, 2009; Bushman i Baumeister, 1998; Golec de Zavala, Cichocka, Eidelson i Jayawickreme, 2009) oraz 3) modele związków między skupianiem się na martyrologii grupy własnej a negowaniem cierpień grup obcych i odrzucaniem winy kolektywnej grupy własnej w długotrwałym międzygrupowym procesie historycznym (Bar-Tal, 2006; Klar i in., 2009; Noor, Brown, Gonzalez, Manzi i Lewis, 2008; Wohl, Branscombe i Klar, 2006).

Przekonania o kolektywnej martyrologii a specyfika przywiązania do grupy

Przywiązanie do własnej grupy narodowej – jako istotny element społecznej tożsamości – zwykle wiąże się z dbaniem o prestiż i dobry wizerunek tej grupy (Brown, 2000, 2006; Turner, Brown i Tajfel, 1979). Może ono przybierać jednak bardzo różne formy. Badacze procesów grupowych wyróżniają przywiązanie konstruktywne i ślepe, bezkrytyczne (Bar-Tal, 2006; Schatz i Staub, 1997; Schatz, Staub i Lavine, 1999), instrumentalne (zwane także racjonalnym) i symboliczne (Rothi, Lyons i Chrysochoou, 2005; Schatz i Lavine, 2007), konstruktywne i destruktywne (Cichocka i Golec de Zavala, 2011; De Figueiredo i Elkins, 2003), w tym kolektywny narcyzm jako forma przywiązania destruktywnego (Golec de Zavala, Cichocka, Eidelson i Jayawickreme, 2009; Cichocka i Golec de Zavala, 2011). Akceptacja przekonań o wyjątkowych krzywdach kolektywnych i zewnętrznym zagrożeniu jest istotnie związana tylko z niektórymi z wymienionych wyżej rodzajów przywiązania. Po pierwsze, wiąże się ona pozytywnie z bezkrytycznym, symbolicznym przywiązaniem do narodowej historii i dokonań grupy własnej, a negatywnie koreluje z instrumentalnym, pragmatycznym dbaniem o to, by lepiej funkcjonowały różne instytucje. Osoby silnie symbolicznie przywiązane do własnej grupy nie widzą żadnej skazy, błędów, wrogości członków własnej grupy wobec grup zewnętrznych. Lekceważą krzywdy wyrządzane innym grupom, a przeszacowują własne cierpienia. Są przekonane o własnej moralności, wierności tradycyjnym wartościom, nie odczuwają winy kolektywnej za to,

co członkowie ich grupy zrobili złego członkom innych grup narodowych (Bar-Tal, 2006; Giladi i Klar, 2002; Klar i in., 2009; Krzemiński, 2001, 2004; Roccas, Klar i Liviatan, 2006; Wójcik, w druku). Po drugie, przesadnie pozytywna wizja przeszłości własnej grupy narodowej, zwłaszcza w sferze symbolicznej, nie łączy się z większą wiedzą o historii i aktualnych problemach swojego kraju ani z większą aktywnością na jego rzecz (Rothi i in., 2005; Schatz i Lavine, 2007; Skarżyńska, 2009, 2012). Po trzecie, szczególna wrażliwość osób przekonanych o wyjątkowych krzywdach grupy własnej na zewnętrzne oceny grupy i brak tolerancji na jej krytykę – jako zagrożającą dla dobrego imienia własnego narodu – także cechuje silne symboliczne i bezkrytyczne przywiązanie. Co więcej, dla tego ostatniego charakterystyczne jest stałe poczucie zagrożenia, narażenia na ataki z zewnątrz, dostrzeganie wszędzie wrogów, co prowadzi do przekonania, że żyją one w oblężonej twierdzy (Bar-Tal, 2006; Giladi i Klar, 2002; Schatz i Staub, 1997). Polacy bezkrytycznie przywiązani do własnej grupy narodowej byli w 2004 roku niechętnie nastawieni do integracji z Unią Europejską, obawiali się utraty tożsamości, upadku rolnictwa, wykorzystania ekonomicznego ze strony silniejszych członków Unii (Skarżyńska i Golec de Zavala, 2006). Podczas polskiej prezydencji w Radzie Europy domagali się szczególnie „załatwiania” polskich spraw, mniej interesowało ich podejmowanie wysiłków w sprawach istotnych dla całej Unii, czy także świata poza UE, jak opracowanie wspólnej polityki migracyjnej, pakt stabilizacyjny dla świata (Skarżyńska, 2012).

Czwarty punkt wspólny między bezkrytycznym, symbolicznym przywiązaniem do grupy a akceptacją przekonań o kolektywnej krzywdzie to brak empatii wobec innych grup doznających cierpień, a także wyrażanie i akceptowanie wrogości i agresji wobec krytyków grupy własnej oraz potencjalnych sprawców krzywd (Klar i in., 2009; Schatz i Staub, 1997).

Przedstawione ustalenia empiryczne pozwalają wiązać akceptację przekonań martyrologicznych z silnym bezkrytycznym symbolicznym przywiązaniem do własnej grupy. Towarzyszą temu poczucie zagrożenia i wrogość wobec grup zewnętrznych. Więcej światła na psychologiczne funkcje tych przekonań rzucają badania prowadzone w nurcie kolektywnego narcyzmu.

Przekonania o grupowej krzywdzie a kolektywny narcyzm

Kolektywny narcyzm ujmowany jest jako „forma defenzywnego samooceny grupowej zależnej od opinii innych” (Cichocka i Golec de Zavala, 2011, s. 235). Związany jest z przesadnymi reakcjami na krytykę i interpretacją

ambivalentnych sytuacji międzynarodowych jako obraźliwych i zagrażających (Golec de Zavala i in., 2009). Ta szczególna wrażliwość na zagrożenie pozytywnego wizerunku grupy skłania do odczuwania niechęci i wrogości wobec innych grup. Są to także charakterystyki osób akceptujących przekonania o wyjątkowej martyrologii własnej grupy oraz symbolicznie i bezkrytycznie do niej przywiązanych. Badania prowadzone w Polsce w nawiązaniu do koncepcji kolektywnego narcyzmu wskazują także na związki między symbolicznym, bezkrytycznym przywiązaniem do grupy narodowej a brakiem tolerancji na krytykę Polaków czy ciemnych stron z naszej niedawnej historii. Michał Bilewicz (2008) wykazał, że kolektywny narcyzm wiąże się ze skłonnością do unikania informacji sugerujących, że polscy żołnierze mogli znęcać się nad więźniami w Abu Ghraib. Z kolei Aleksandra Cichocka i Agnieszka Golec de Zavala (2011) pokazały, że wyższy poziom narodowego narcyzmu silnie wiąże się z negatywną oceną książki Grossa (*Strach. Antysemityzm w Polsce tuż po wojnie. Historia moralnej zapaści*, 2008) jako obraźliwej dla Polaków oraz z chęcią ukarania autora i z negatywną postawą wobec Żydów. Inni badacze dowodzą, że niedostrzeganie kolektywnej winy własnej grupy narodowej jest pośrednio związane z przekonaniem o wyjątkowej wiktyimizacji tej grupy, ponieważ prowadzą one do usprawiedliwiania (*moral entitlement*) przemocy stosowanej przez własną grupę (Klar i in., 2009).

Główną cechą kolektywnego narcyzmu jest idealizacja czy gloryfikacja grupy własnej, przekonanie o jej nadzwyczajnych wartościach i zasługach dla świata, przy jednoczesnej potrzebie ciągłego zewnętrznego potwierdzenia tej wielkości. Jest więc pewna psychologiczna sprzeczność w narcystycznej wizji grupy. Z jednej strony wydaje się wspaniała, z drugiej – niepewna, niedoceniana, zależna od ocen innych (Crocker i Park, 2004; Golec de Zavala i in., 2009). Jedną z psychologicznych podstaw gloryfikacji własnej grupy narodowej może stanowić doświadczanie przez nią wyjątkowych cierpień. Przypuszczamy, że są osoby, dla których kolektywne cierpienia własnego narodu wzmacniają jego wartość, a identyfikacja z nim i ich niepewną samooceną wiąże się z oczekiwaniami dobrego traktowania oraz spełniania pewnych roszczeń jako odpłaty za dawne grupowe krzywdy. Akceptacja przekonania o wyjątkowej martyrologii własnej grupy może mieć więc podobne źródła i funkcje, jak narcyzm. Badania pokazują, że narcyzm indywidualny wiąże się z wysoką, ale niepewną samooceną (Baumeister, 2009). Podobnie, narcyzm kolektywny wzrasta przy niestabilnej samoocenie grupy, a najwyższy poziom osiąga wśród osób o wysokiej samoocenie jawnej i niskiej utajonej (Cichocka i Golec de Zavala, 2011; Golec de Zavala i in., 2009).

Indywidualna wysoka, ale niepewna samoocena sprzyja gloryfikacji grupy, z którą identyfikuje się dana jednostka. Osoby, które czują się społecznie niedocenione, nie mają przyjaciół ani wsparcia społecznego, czyli charakteryzują się słabym kapitałem społecznym, zwykle cechują się chwiejną samooceną (Leary i Downs, 1995). Kapitał społeczny – czyli sieć relacji społecznych – ułatwia realizację celów, zwiększa innowacyjność, zadowolenie z życia i stabilizuje samoocenę (Growiec, 2011; Putnam, 2000). Potwierdzenie poczucia przynależności, posiadanie przyjaciół jest subiektywnym dowodem akceptacji jednostki przez otoczenie społeczne i dlatego umacnia jej samoocenę (Leary i Downs, 1995). Wyobrażona symboliczna i bezkrytyczna więź z własnym narodem może służyć za substytut realnych bliskich więzi społecznych. Można więc przypuszczać, że deficyty zasobów kapitału społecznego jednostka może kompensować przez identyfikację z gloryfikowaną grupą, w tym z własnym narodem. Dla osób o niskim kapitale społecznym narodowe cierpienia i doznawane krzywdy mogą być łatwiejsze do zaakceptowania (niż inne pozytywne charakterystyki grupy, jak na przykład sukces ekonomiczny) jako podstawa identyfikacji z grupą, ponieważ nie zagrażają ich samoocenie. Tak więc, oprócz silnej symbolicznej identyfikacji z grupą narodową, drugim psychologicznym predyktorem, który skłania jednostki do akceptacji przekonania o zasługującej na chwałę grupowej martyrologii, jest deficyt realnych bliskich więzi i wsparcia społecznego.

Teoria narcyzmu jako wysokiej, ale niepewnej, zagrożonej samooceny czy – jak to nazywa Baumeister (2009) – „zagrożonego egotyzmu” pozwala także zrozumieć inne społeczne funkcje i konsekwencje akceptacji przekonania o nadzwyczajnych cierpieniach własnego narodu. Pozwala mianowicie wyjaśnić nieufność, wrogość i agresję wobec obcych. Roy Baumeister i jego współpracownicy wykazali, że agresja najczęściej jest odpowiedzią osób o wysokiej, ale niestabilnej samoocenie na postrzegany atak, krytykę czy niedocnienie zasług (Baumeister, Bushman i Campbell, 2000; Baumeister, Smart i Boden, 1996; Bushman i Baumeister, 1998). Ponieważ osoby przekonane o narodowej krzywdzie czują się niesprawiedliwie niedoceniane (zasługują w ich mniemaniu na więcej niż otrzymują), każda krytyka własnej grupy wzbudza wrogość. Uzupełnieniem teorii Baumeistera mogą być wyniki licznych badań nad efektami poczucia krzywdy. Osoby czujące się ofiarami konstruują negatywny obraz świata społecznego, w którym rządzą prawa dżungli, cynizm, egoizm. Stają się one ogólnie nieufne, a także mniej sprawiedliwe wobec obcych (Clark i James, 1999; Herman, 1998; Hoffman, 2006; Lifton, 1993; Skarżyńska, 1988). Im silniejsze poczucie krzywdy, tym większa

roszczeniowość Polaków w postaci często nieuprawnionych czy nawet niemoralnych żądań, adresowanych do innych, zwłaszcza do władzy (Lewicka, 2002; Żemojtel-Piotrowska, 2009), a mniej prospołecznej aktywności i obligacji moralnej do dokładania do wspólnego dobra (Wojciszke, 2011; Zitek, Jordan, Monin i Leach, 2010). Roszczeniowość ofiar, ich przekonanie, że zasługują na jakąś rekompensatę za wcześniej wyrządzone im krzywdy (przez inne osoby, grupy czy instytucje), jest więc istotnym rysem relacji społecznych osób afirmujących grupową martyrologię.

**Przekonania o grupowej krzywdzie,
kolektywna wina, moralne usprawiedliwienie
krzywd wyrządzanych innym grupom
a skłonność do rekompensaty**

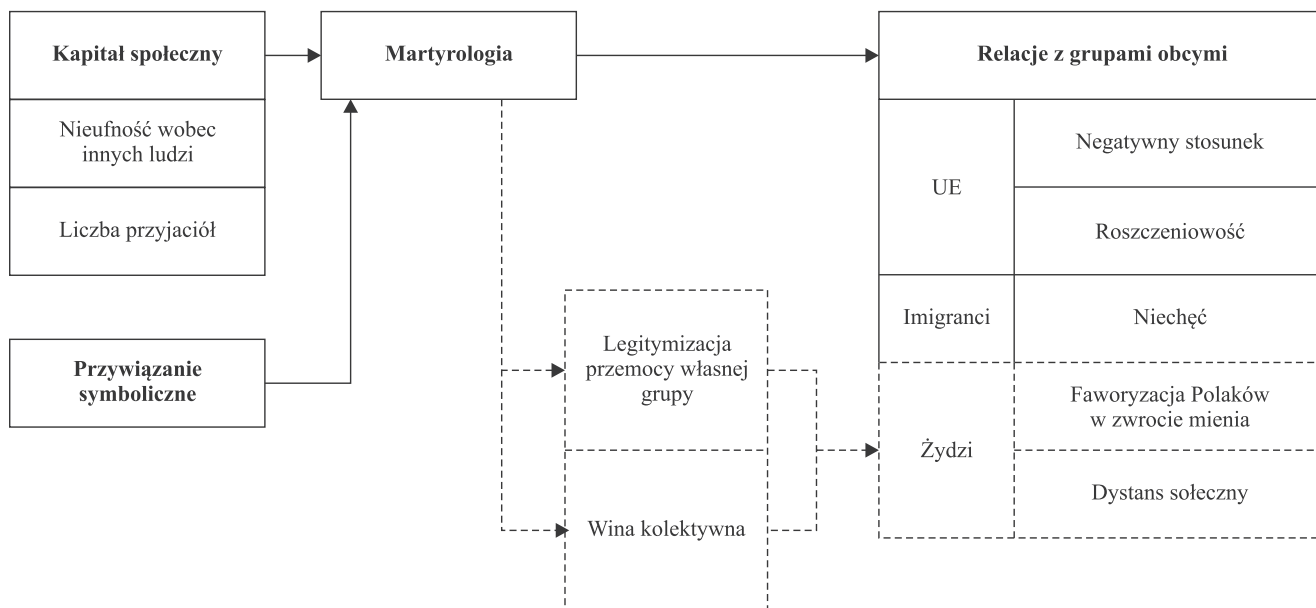
Kolejnym nurtem badań, który pozwala zrozumieć psychologiczne efekty grupowych traum, konfliktów i cierpień, jest seria prac nad związkami między wiktylizacją grupy własnej a jej stosunkiem do krzywd innych grup – w tym cierpień wyrządzanych innym przez własną grupę (Bilewicz i Jaworska, 2011; Klar i in., 2009; Noor i in., 2008; Roccas i in., 2004; Wohl i in., 2006; Wójcik, Lewicka i Bilewicz, 2011). Charakterystyczną cechą tych badań korelacyjnych i eksperymentalnych jest to, że były prowadzone w sytuacji realnego, poważnego i długotrwałego konfliktu międzygrupowego. Centralnymi pojęciami w tym nurcie badań są: gloryfikacja grupy własnej, kolektywne poczucie winy i wstydu, moralne usprawiedliwienie agresji własnej grupy, zadośćuczynienie czy odszkodowanie (reparacje) za krzywdy. Gloryfikacja własnej grupy rozumiana jest podobnie jak ślepy (bezkrytyczny) patriotyzm. Kolektywne poczucie winy oznacza emocję moralną, odczuwaną z powodu czynów popełnionych przez członków grupy własnej wobec członków innej grupy, nawet gdy sami nie uczestniczyli w wydarzeniach krzywdzących innych ani nie mieli na nie wpływu. Odczuwanie kolektywnej winy może pociągać za sobą włączanie do grupowej tożsamości elementów negatywnych, co stanowi zagrożenie zwłaszcza dla tych, którzy gloryfikują moralnie swoją grupę. Ponadto uznanie zbiorowej winy może przynieść pogorszenie zewnętrznego wizerunku grupy, zmniejszyć sympatię do niej. Dlatego kolektywne poczucie winy jest słabsze u tych, którzy są do swojej grupy narodowej przywiązani bezkrytycznie oraz u tych, dla których zewnętrzny pozytywny wizerunek ich grupy jest szczególnie istotny, niż u tych, którzy nie gloryfikują własnej grupy, choć czują się z nią emocjonalnie związani (Roccas i in., 2004; Wohl i in., 2006). W innym badaniu, prowadzonym w sytuacji konfliktu izraelsko-palestyńskiego, wykazano silne związki między przekonaniem

o trwałej wiktylizacji grupy własnej a obojętnością na krzywdy grupy obcej, brakiem poczucia kolektywnej winy za niemoralne czyny członków własnej grupy oraz odrzuceniem możliwości, że grupa własna może być agresorem wobec innej grupy (autorzy badania nazywają tę ostatnią zmienną „obniżoną wrażliwością moralną”; Klar i in., 2009). Mediatorem związków między przekonaniem o grupowej wiktylizacji a odrzuceniem grupowej winy i tolerowaniem krzywd i cierpień innej grupy jest moralne usprawiedliwienie, moralna legitymizacja poczynań grupy własnej (na przykład, agresji jako powodowanej zagrożeniem).

Związki między przekonaniem o wyjątkowej martyrologii grupy własnej a negowaniem czy umniejszaniem cierpień innych grup stwierdzono także w Polsce. Tendencja taka daje się wyraźnie zauważyć w stosunku Polaków do Żydów, z którymi „rywalizujemy w cierpieniu”, czyli prowadzimy symboliczny spór o to, kto bardziej ucierpiał podczas i w wyniku drugiej wojny światowej (Cała, 2000; Krzemiński, 2001, 2004). Niedawne badania mieszkańców Oświęcimia wykazały, że akceptacja przekonania o wyjątkowych cierpieniach Polaków w całej historii istotnie wiąże się z przekonaniem, że podczas drugiej wojny światowej cierpieliśmy więcej niż Żydzi oraz pozytywnie koreluje z antysemityzmem i brakiem poczucia kolektywnej winy (Wójcik i in., 2011). Mieszkańcy Oświęcimia silniej przekonani o wyjątkowości krzywd swojego narodu deklarowali mniej pieniędzy na wspieranie Centrum Dialogu i Modlitwy, budowę Centrum Żydowskiego oraz Oświęcimskiego Centrum Kultury niż ci, którzy byli słabiej przekonani o wyjątkowych cierpieniach Polaków. Deklaracje te mogą być traktowane jako forma upamiętnienia (czyli docenienia, nadania im wagi) krzywd narodu żydowskiego, ale także jakaś forma możliwego zadośćuczynienia ofiarom. W świetle dotychczasowych badań można oczekiwać, że istnieje związek między motywem zadośćuczynienia, jakiejś formy rekompensaty (symbolicznej, na przykład centrum pamięci, pomnik, lub materialnej, na przykład zwrot utraconego mienia) a siłą przekonania o martyrologii własnej grupy, odrzucaniem kolektywnej winy wobec danej grupy, a także moralną legitymizacją przemocy ze strony grupy.

Badania własne

Celem naszych badań była empiryczna odpowiedź na pytanie o rolę kapitału społecznego i symbolicznego przywiązania do grupy narodowej jako predyktorów akceptacji przekonania o narodowej martyrologii (Badanie 1) oraz o efekty podzielenia tego przekonania dla postaw międzygrupowych (Badania 1 i 2). Na podstawie wcześniej przedstawionych danych z literatury (Baumeister

Rysunek 1.

Model teoretyczny zależności między zmiennymi w Badaniach 1 i 2. Przerwaną linią oznaczono zmienne użyte w Badaniu 2.

i in., 1996, 2000; Giladi i Klar, 2002; Golec de Zavala i in., 2009; Klar i in., 2009) zbudowaliśmy roboczy model zależności między wspomnianymi grupami zmiennych (Rysunek 1). W modelu tym przewidujemy, że przekonania o martyrologii pośredniczą między deficytami kapitału społecznego jednostki a jej postawami wobec innych grup. Dodatkowo sądzimy, że związek przekonań o martyrologii grupy własnej z postawami wobec innych grup jest zapośredniczony przez poczucie kolektywnej winy oraz legitymizację przemocy grupy własnej.

Zgodnie z proponowanym modelem uwzględniono następujące zmienne. W Badaniu 1 mierzono zgeneralizowane zaufanie do ludzi oraz deklarowaną liczbę przyjaciół (jako wskaźniki kapitału społecznego) oraz przywiązanie symboliczne do własnej grupy narodowej oraz postawy wobec grup zewnętrznych UE i imigrantów. W Badaniu 2 mierzono także postawy wobec innych grup (wobec Żydów) oraz przekonania o grupowej winie i legitymizacja przemocy grupy własnej (jako mediatorzy). W obu badaniach mierzono przekonania o martyrologii grupy własnej.

Sformułowaliśmy następujące hipotezy szczegółowe:

Hipoteza 1. Im mniejsze zasoby społecznego kapitału (mniej przyjaciół, niższe zaufanie), tym silniejsze przekonanie o grupowej martyrologii (Badanie 1).

Hipoteza 2. Im silniejsze symboliczne przywiązanie do własnej grupy narodowej, tym silniejsze przekonanie o jej martyrologii (Badanie 1).

Hipoteza 3. Im silniejsze przekonania o martyrologii grupy własnej, tym większa roszczeniowość wobec innych grup (UE) (Badanie 1).

Hipoteza 4. Im silniejsze przekonania o martyrologii grupy własnej, tym bardziej negatywne postawy, większa nieufność wobec innych grup (UE i wobec imigrantów – Badanie 1) oraz większy dystans wobec Żydów (Badanie 2).

Hipoteza 5. Przekonania o martyrologii grupy własnej pośredniczą między zasobami kapitału społecznego a niechęcią do grup obcych: imigrantów, Unii Europejskiej (Badanie 1) oraz Żydów (Badanie 2).

Hipoteza 6. Związki przekonania o martyrologii narodowej a postawami wobec Żydów (tendencje reparatorne oraz dystans wobec Żydów) powinny być mediowane przez legitymizację przemocy grupy własnej oraz poczucie kolektywnej winy (Badanie 2).

Badanie 1

Uczestnicy badania

W badaniu prowadzonym on-line uczestniczyło 86 studentów (70% stanowiły kobiety, 30% mężczyźni) z różnych wydziałów wylosowanych uczelni państwowych z całej Polski. Średni wiek uczestników: 26,6 roku ($SD = 9,74$). Posłużono się platformą internetową Qlabo.eu, która ma zgodę Polskiego Towarzystwa

Psychologicznego na prowadzenie badań psychologicznych on-line, spełnia bowiem standardy unijne stawiane takim badaniom (wyrażenie zgody na uczestnictwo w badaniu, zachowanie anonimowości, dostęp do pomocy czy dodatkowych informacji o badaniu). Badanie zrealizowano w lutym i marcu 2011.

Pomiar zmiennych

Przekonania o martyrologii grupy własnej – mierzono przy użyciu polskiej wersji skali PIVO (*Perpetual In-group Victimhood Orientation*), autorstwa Yechiela Klara i współpracowników (Klar i in., 2009). Skala ta była niezależnie tłumaczona z angielskiego przez Krystynę Skarżyńską i Adriana Wójcika. W językowej adaptacji skali pomógł nam Daniel Bar-Tal. Jest to 12-pozycyjna skala typu Likerta, każda pozycja oceniana jest od 1 (*zdecydowanie nie zgadzam się*) do 5 (*zdecydowanie zgadzam się*). Poszczególne twierdzenia dotyczą trzech kwestii: 1) unikatowej traumy doświadczonej przez grupę własną w przeszłości (na przykład: „Żaden naród nie był nigdy skrzywdzony tak bardzo, jak my”), 2) potrzeby nieufności (na przykład: „Historia nauczyła nas, że musimy być podejrzliwi wobec zamiarów innych narodów wobec nas”) i 3) przeszłego i teraźniejszego zagrożenia (na przykład: „Nasze istnienie, zarówno jako narodu, jak i jako jednostek, jest nieustannie zagrożone”). Skala jest wysoko rzetelna: α Cronbacha wynosi 0,92 i ma jednoczynnikową strukturę (czynnik wyodrębniony metodą głównych składowych wyjaśnia 63% wariacji wyników skali).

Liczba przyjaciół: uczestnicy badania odpowiadali na pytanie: „Ile osób zaliczasz do grona swoich przyjaciół (osób z którymi utrzymujesz bliski i częsty kontakt)?”.

Zaufanie do ludzi: mierzono skróconą do 7 pozycji wersją Skali Zgeneralizowanego Zaufania, autorstwa Yamagishi i Yamagishi (1994). Autorką polskiej wersji tej skali jest Krystyna Skarżyńska (2002). Jest to skala typu Likerta, każda pozycja oceniana od 1 (*zdecydowanie nie zgadzam się*) do 5 (*zdecydowanie zgadzam się*). Przykładowe pozycje: „Nie powinno się ufać ludziom, dopóki się ich dobrze nie pozna”, „Jeżeli ktoś prawi ci komplementy, to oznacza, że czegoś od ciebie chce”. Skala jest rzetelna: α Cronbacha = 0,86.

Przywiązanie symboliczne do własnej grupy narodowej: mierzono skróconą (do 8 pozycji) skalą autorstwa Schatza i Lavine’a (2007). Autorem polskiego przekładu skali jest Piotr Radkiewicz (2009). Jest to skala typu Likerta, respondenci zaznaczają stopień zgody (niezgody) z każdą pozycją (od 1 – *zdecydowanie nie zgadzam*

się do 5 – zdecydowanie zgadzam się). Wyższa punktacja na tej skali oznacza silniejsze emocjonalne przywiązanie do narodowych symboli, tradycji i bohaterów. Przykładowe pozycje: „Szacunek dla naszych symboli narodowych powinien być podstawową powinnością obywatela”, „Symboliczne wyrażanie patriotyzmu, takie jak oddawanie honorów fladze czy śpiewanie hymnu, nie są dla mnie aż tak bardzo ważne” (kodowanie odwrócone). Skala jest rzetelna: α Cronbacha = 0,75 i jednoczynnikowa. Była wielokrotnie stosowana w Polsce i innych krajach (Radkiewicz, 2009; Skarżyńska i Radkiewicz, 2011; Golec de Zavalá i in., 2009).

Przywiązanie instrumentalne do własnej grupy narodowej: mierzono skalą, stworzoną także przez Schatza i Lavine’a (2007). Autorem polskiej wersji skali jest Piotr Radkiewicz (2009). Jest to skala typu Likerta, składa się z 8 pozycji, ocenianych od 1 (*zdecydowanie nie zgadzam się*) do 5 (*zdecydowanie zgadzam się*). Wyższa punktacja oznacza silniejsze zainteresowanie respondentą funkcjonowaniem instytucji i całego systemu politycznego w kraju. Jest dostatecznie rzetelna (α Cronbacha = 0,59), jednoczynnikowa, wielokrotnie była stosowana. Przykładowe pozycje: „Jakość naszego systemu społecznego i politycznego leży mi bardzo na sercu”, „Czasami ludzie zbyt często przejmują się tym, jaka jest nasza demokracja” (kodowanie odwrócone).

Roszczeniowość wobec UE: mierzono 3-itemową skalą własnego autorstwa. Respondentów proszono o zaznaczenie na skalach od 1 (*zdecydowanie nieważne*) do 5 (*zdecydowanie ważne*), jak ważne jest dla nich, aby Polska podczas prezydentury w Radzie UE dbała przede wszystkim o następujące sprawy: podwyższenie prestiżu Polski i Polaków w Europie, zwiększenie roli Polski w podejmowaniu decyzji w UE oraz zapewnienie bezpieczeństwa polskich granic. Skala jest rzetelna: α Cronbacha = 0,71 i ma strukturę jednoczynnikową: czynnik wyodrębniony metodą głównych składowych wyjaśnia 63% wariacji.

Postawa ufności wobec UE: mierzona skalą typu Likerta, własnego autorstwa, wzorowana na skali postaw wobec UE autorstwa Castano, Sacchi i Gries (2003). Składa się ona z 5 pozycji, każda oceniana od 1 (*zdecydowanie nie zgadzam się*) do 5 (*zdecydowanie zgadzam się*). Wyższa punktacja w tej skali oznacza silniejsze zaufanie do UE i jej działań. Przykładowe pozycje: „Unia Europejska ceni współpracę wszystkich swoich członków przy rozwiązywaniu problemów”, „UE jest godna zaufania, gra fair w stosunku do swoich członków”, „UE próbuje wykorzystywać niektórych swoich członków”

(kodowanie odwrócone). Skala jest rzetelna: α Cronbacha = 0,87 i jednoczynnikowa (czynnik wyjaśnia 83% wariacji). W badaniach prowadzonych w tygodniach poprzedzających formalną akcesję Polski do UE wynik tej skali najlepiej przewidywał poziom nadziei związanej z akcesją (Skarżyńska, Safron i Wiśniewska-Juszczak, 2006).

Stosunek do imigrantów: mierzono czteropozycyjną skalą typu Likerta, własnego autorstwa, wzorowaną na skalach stosowanych we wcześniejszych badaniach z serii *World Values Survey* nad postawami wobec imigrantów (Jasińska-Kania i Skarżyńska, 2009). Poszczególne pozycje mierzą stopień postrzeganego przez respondenta zagrożenia tożsamościowo-kulturowego, materialnego i fizycznego, związanego z obecnością imigrantów w kraju. Każda pozycja oceniana od 1 (*zdecydowanie nie zgadzam się*) do 5 (*zdecydowanie zgadzam się*). Wyższy wynik w tej skali oznacza bardziej negatywny stosunek do imigrantów. Kolejne pozycje skali są następujące: „Imigranci są obciążeniem dla systemu opieki społecznej w kraju”, „Imigranci zwiększają przestępczość”,

„Imigranci odbierają pracę rodowitym mieszkańcom”, „Imigranci zagrażają życiu kulturalnemu kraju”. Skala jest rzetelna: α Cronbacha = 0,74 i jednoczynnikowa (czynnik wyjaśnia 69% wariacji).

Wyniki Badania 1

Średni wskaźnik akceptacji przekonań o szczególnej krzywdzie własnego narodu jest w badanej próbie dość niski, oznacza raczej odrzucenie niż akceptację tych przekonań.

Pierwszym krokiem w naszych analizach było zbadanie korelacji między wszystkimi zmiennymi. Macierz korelacji przedstawia Tabela 2.

Korelacje między wskaźnikami kapitału społecznego (zaufaniem i liczbą przyjaciół) a akceptacją martyrologicznych przekonań są negatywne i statystycznie istotne. Istotna, ale pozytywna jest natomiast korelacja między przywiązaniem symbolicznym do grupy własnej a akceptacją przekonań o narodowej krzywdzie. Przywiązanie instrumentalne nie korelowało istotnie z żadną z pozostałych zmiennych uwzględnionych w badaniu, dlatego nie

Tabela 1.

Statystyki opisowe i rzetelności skal pomiarowych

Zmienna	Średnia*	Odchylenie standardowe	α Cronbacha
PIVO	2,30	0,70	0,92
Liczba przyjaciół	10,32	6,80	1-pozycyjna
Zaufanie do ludzi	3,01	0,73	0,86
Przywiązanie symboliczne	3,38	0,66	0,75
Przywiązanie instrumentalne	4,06	0,46	0,59
Niechęć wobec imigrantów	2,53	0,63	0,74
Postawa wobec UE	3,18	0,74	0,87
Roszczeniowość wobec UE	4,00	0,80	0,71

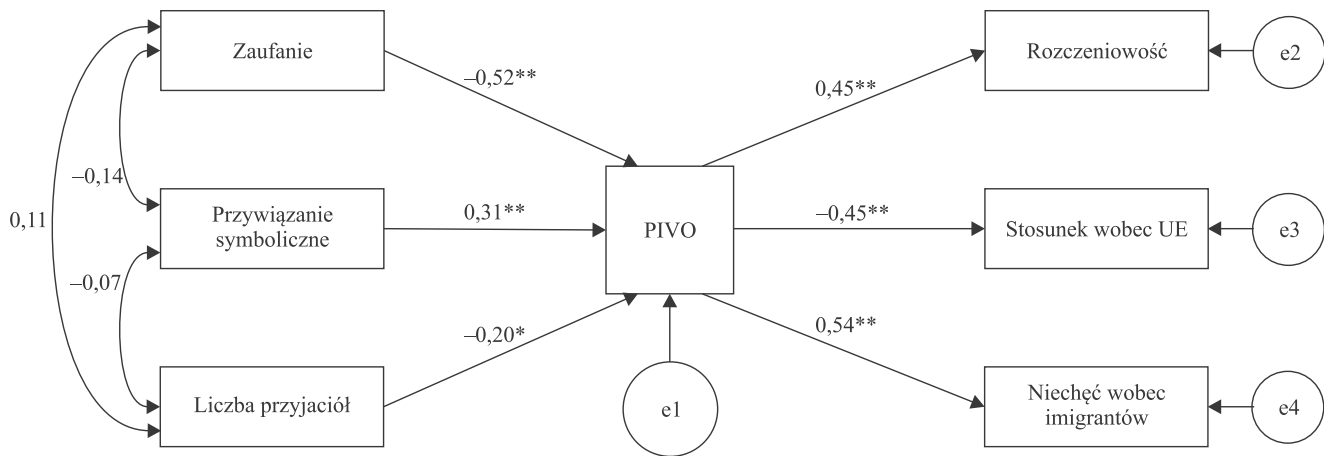
* wszystkie użyte w badaniu skale są 5-stopniowymi skalami typu Likerta

Tabela 2.

Macierz korelacji (r Pearsona) między zmiennymi (Badanie 1; $N = 86$)

Zmienne	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1. PIVO	1	-0,26*	-0,55**	0,41**	0,53**	-0,45**	0,43**
2. Liczba przyjaciół	-0,26*	1	-	-	-	0,31**	-0,21*
3. Zaufanie	-0,55**	-	1	-	-0,34**	0,26*	-0,35**
4. Przywiązanie symboliczne	0,41**	-	-	1	0,22*	-	0,34**
5. Niechęć do imigrantów	0,53**	-	-0,34**	0,22*	1	-0,24*	0,28*
6. Stosunek wobec UE	-0,45**	0,31**	0,26*	-	-0,24*	1	-0,25*
7. Roszczeniowość wobec UE	0,43**	-0,21*	-0,35**	0,34**	0,28*	-0,25*	1

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Rysunek 2.

Strukturalny model współzależności między zaufaniem, przywiązaniem symbolicznym, liczbą przyjaciół, martyrologią, niechęcią wobec imigrantów, rozczeniowością i stosunkiem wobec Unii Europejskiej (Badanie 1, $N = 86$). Wartości liczbowe przedstawiają standaryzowane współczynniki regresji. Wskaźniki dopasowania modelu: ($\chi^2 = 13,624$, $df = 12$, $p = 0,33$; $CFI = 0,985$; $RMSEA = 0,042$; $pclose = 0,495$); * $p < 0,05$; ** $p < 0,001$.

zostało zamieszczone w Tabeli 2 ani też uwzględnione w kolejnych analizach.

Kolejnym krokiem było sprawdzanie hipotez przewidywanych przez ścieżkowy model zależności, przedstawiony na Rysunku 1. Testowaliśmy hipotezy 1–4 dotyczące związków akceptacji martyrologicznych przekonań (wskaźnik PIVO) z kapitałem społecznym jednostki i symbolicznym przywiązaniem do grupy narodowej – z jednej strony, a z drugiej – związków tych przekonań z postawami wobec grup zewnętrznych. Sprawdzaliśmy też Hipotezę 5, według której PIVO pełni rolę mediatora pomiędzy składnikami kapitału społecznego i symbolicznym przywiązaniem do grupy własnej a stosunkiem do obcych, wskaźnikowanym niechęcią do imigrantów, postawą zaufania wobec UE i rozczeniowością wobec UE. Zaproponowany przez nas model ścieżkowy zakłada brak bezpośrednich powiązań pomiędzy miarami zaufania do ludzi, przywiązania symbolicznego oraz liczby przyjaciół a średnim poziomem rozczeniowości, stosunkiem do

Unii Europejskiej oraz uprzedzeniami wobec imigrantów. Empiryczny model zależności przedstawia Rysunek 2.

Na poziomie całościowym model okazał się dopasowany do danych, test χ^2 , porównujący zrekonstruowaną macierz kowariancji z macierzą rzeczywistą, okazał się nieistotny. Dodatkowo, pomimo małej liczebności próby, okazały się istotne wszystkie ścieżki między wynikami na skali PIVO oraz innymi zmiennymi.

Zostało wykonane także oszacowanie efektów pośrednich między zaufaniem do ludzi, liczbą przyjaciół i przywiązaniem symbolicznym a średnim poziomem rozczeniowości, stosunkiem do Unii Europejskiej oraz uprzedzeniami wobec imigrantów. Wykorzystana została procedura *bootstrappingu* z założonym 95-procentowym przedziałem ufności (liczba losowań podprób = 2000). O istotności efektu pośredniczenia decyduje, czy w przedziale ufności nie zawiera się 0 (MacKinnon, Lockwood i Williams, 2004; Preacher i Hayes, 2004). Oszacowania efektów pośrednich zawiera Tabela 3.

Tabela 3.

Efekty pośrednie mediowane przez PIVO (bety z 95-procentowym przedziałem ufności, *bootstrap* $N = 2000$)

Efekt pośredni	Rozczeniowość średnia	Stosunek do Unii Europejskiej	Uprzedzenia wobec imigrantów
Zaufanie	$-0,23 (-0,35; -0,12)^*$	$0,23 (0,11; 0,37)^*$	$-0,28 (-0,42; -0,15)^*$
Przywiązanie	$0,23 (0,02; 0,25)^*$	$-0,14 (-0,26; -0,03)^*$	$0,17 (0,05; 0,28)^*$
Liczba przyjaciół	$-0,09 (-0,189; 0,02)$	$0,09 (-0,02; 0,20)$	$-0,11 (-0,21; 0,03)$

* $p < 0,01$

Dyskusja Badania 1

Wyniki uzyskane w Badaniu 1 potwierdzają wszystkie nasze hipotezy. Im niższy poziom kapitału społecznego, czyli słabsze zaufanie do ludzi i mniejszy krąg przyjaciół, oraz im silniejsze symboliczne przywiązanie do własnego narodu, tym wyższa akceptacja przekonań martyrologicznych. Z kolei silniejsza akceptacja przekonań o narodowej krzywdzie wiąże się z bardziej negatywnym stosunkiem do grup zewnętrznych: z niechęcią do imigrantów, brakiem zaufania i roszczeniowością wobec UE. Analiza ścieżkowa pokazała, że akceptacja narodowej martyrologii pośredniczy między zasobami społecznego kapitału jednostki i symbolicznym przywiązaniem do własnej a negatywnymi postawami wobec grup zewnętrznych. Ta część postulowanego modelu zależności, którą sprawdzaliśmy w Badaniu 1, zyskała empiryczne potwierdzenie. Możemy więc sądzić, że przekonania o nadzwyczajnej, doznawanej w przeszłości, aktualnej i oczekiwanej krzywdzie własnego narodu są specyficzną formą psychologicznej kompensacji deficytu kapitału społecznego jednostki. Przyjęcie, że grupa, której jestem członkiem, jest wyjątkowa, może polepszać moje samopoczucie, mimo porażek w osobistych relacjach z ludźmi. Kolektywna martyrologia – traktowana jako wyróżnik znaczenia mojej grupy w świecie – może nie tylko kompensować osobiste słabości, ale także je usprawiedliwiać. Osoba przekonana, że należy do wyjątkowo źle traktowanej grupy, może wiązać swoje osobiste porażki właśnie z przynależnością do tej grupy (mamy wtedy do czynienia z „braterską deprywacją”; por. Runciman, 1966). Uznanie osobistych niepowodzeń jako konsekwencji przynależności do grupy eksternalizuje część odpowiedzialności, przesuwając ją z jednostki na jakiś ogólny, niesprawiedliwy porządek świata. Niesprawiedliwe, wyjątkowo źle traktowanie ze strony innych grup usprawiedliwia osobiste porażki (Doliński, 1996).

Wcześniejsze badania nad kolektywną krzywdą wskazywały, że ludzie przekonani o tym, że ich osobisty los jest pochodną grupowej przynależności, czasem dystansowali się od tej grupy, mniej się z nią identyfikowali lub próbowali ją zmienić (Kowalski, 1996; Montada, 1986; Sampson, 1980; Skarżyńska, 1988). W naszym badaniu osoby przekonane o wyjątkowych cierpieniach grupy własnej, oczekujące kontynuacji niesprawiedliwego traktowania w przyszłości, deklarują silniejsze symboliczne przywiązanie do Polski i jej historii niż osoby odrzucające narodową martyrologię. Potwierdza to naszą Hipotezę 2, przewidującą pozytywny związek między symbolicznym przywiązaniem do Polski a akceptacją narodowej martyrologii. Przywiązanie symboliczne jest

raczej bezrefleksyjną formą więzi emocjonalnej z własnym narodem, opartą bardziej na wspólnych sentymentach i resentmentach i wzruszeniach niż na rzetelnej wiedzy historycznej i znajomości aktualnych realiów życia społecznego (Rothi i in., 2005; Schatz i Lavine, 2007; Skarżyńska, 2009). Jest silnie związane z kolektywnym narcyzmem (Cichocka i Golec de Zavala, 2011; Golec de Zavala i in., 2009). Ponieważ narcyzm może być efektem pozytywnej, ale niepewnej (zagrożonej) samooceny, grupowa martyrologia, połączona z narodową dumą i silnym symbolicznym przywiązaniem, może być traktowana jako rodzaj kolektywnego narcyzmu. Właśnie połączenie przekonania o wyjątkowej martyrologii grupy własnej i dumy z jej historii i tradycji, czyli silnego symbolicznego przywiązania, pozwala jednostce czerpać z nich korzyści psychologiczne, kompensować deficyty kapitału społecznego. Przywiązanie instrumentalne, oparte na szacunku realnych strat i korzyści związanych z przynależnością do grupy, prowadzące do zaangażowania w aktualne funkcjonowanie grupy i jej instytucji, nie łączy się z akceptacją przekonań martyrologicznych.

Dруга grupa hipotez (Hipotezy 3 i 4) dotyczyła związku akceptacji przekonań martyrologicznych z negatywnymi postawami wobec grup obcych. Zgodnie z Hipotezą 3 stwierdziliśmy, że przekonania o wyjątkowych krzywdach i cierpieniach własnej grupy prowadzą do egocentrycznej koncentracji na interesach grupy własnej, co w naszym badaniu przejawia się stawianiem roszczeń do specjalnego traktowania spraw Polski podczas sprawowania prezydencji w Komisji Europejskiej. Wyniki analizy ścieżkowej pokazują, że silniejsze przekonania martyrologiczne prowadzą do uznania za najważniejsze zadania naszej prezydencji w UE zwiększenie roli Polski w decyzjach Komisji Europejskiej, zwiększenie prestiżu Polski i Polaków w Europie czy dbanie o bezpieczeństwo polskich granic. W modelu ścieżkowym standaryzowany współczynnik regresji między wynikiem skali PIVO a skalą roszczeniowości wynosi 0,43. Koncentracja na własnych sprawach, domaganie się uznania naszych zasług i dążenie do zwiększenia wpływów w Unii, to cechy charakterystyczne dla grupowego narcyzmu (Golec de Zavala i in., 2009) oraz dążenia do wyższości czy pokazywania swoich zasług w relacjach z innymi grupami (Giladi i Klar, 2002).

Nasze badanie pokazuje silny związek między siłą przekonań martyrologicznych a brakiem zaufania do Unii Europejskiej oraz niechęcią do imigrantów. Potwierdzona więc została Hipoteza 4: im silniejsze przekonania o kolektywnych krzywdzie, tym większa zgoda z takimi twierdzeniami, jak: „UE próbuje wykorzystywać niektórych swoich członków”, „UE nie gra fair w stosunku do

swoich członków”. Przekonania martyrologiczne są także istotnymi predyktorami niechęci do imigrantów.

W modelu ścieżkowym standaryzowane współczynniki regresji między wynikiem w skali PIVO a zaufaniem wobec UE oraz niechęcią imigrantów są wysokie i wynoszą odpowiednio: $-0,45$ i $0,54$. Także i te wyniki potwierdzają więc Hipotezę 5, przewidującą, że przekonania o grupowej martyrologii – jako forma kolektywnego narcyzmu związane z dążeniem do obrony niepewnej samooceny – mają negatywne konsekwencje dla relacji międzygrupowych, analogiczne do tych, jakie dla stosunków interpersonalnych ma narcyzm indywidualny (Baumeister i in., 2000; Bushman i Baumeister, 1998; Golec de Zavala i in., 2006). Narcystyczny związek z grupą, oparty na przekonaniach o wyjątkowych krzywdach doświadczanych ze strony innych grup, prowadzi do swoistego odwetu: negatywnych postaw wobec obcych przyjeżdżających do naszego kraju, niechęci do kooperacji z innymi grupami w UE, a także do pewnych prób wykorzystania naszej czasowej obecności we władzach Komisji Europejskiej (podczas sprawowania prezydencji) dla polepszenia własnego grupowego wizerunku, sprawienia, by Europa doceniła naszą wielkość i zasługi dla świata. Podobnie jak jednostki z silnym poczuciem osobistej krzywdy oczekują jakiegoś zadośćuczynienia za doznane cierpienia, ale pozostają nieufne wobec całego świata i bierne (Herman, 1998; Lifton, 1993; Wojciszke i Grzelak, 1995), także osoby przekonane o kolektywnych krzywdach oczekują specjalnego traktowania i uznania ze strony innych grup. Wydaje się jednak, że to, jak osoby przekonane o grupowej martyrologii widzą świat i jak odnoszą się do innych grup, nie służy budowaniu mostów i porozumienia.

Inne aspekty międzygrupowych relacji, związane z kolektywną martyrologią, które wyraźnie mogą zwiększać niechęć innych grup do martyrologiczno-narcystycznej grupy, testowano w Badaniu 2.

Badanie 2

Celem badania było przetestowanie części autorskiego modelu, przedstawionego na Rysunku 1, dotyczącego związku przekonań o martyrologii grupy własnej z negatywnymi postawami wobec członków grupy obcej (Hipotezy 4–6). Ta część naszych przewidywań odwoływała się do modelu wcześniej sformułowanego przez Yechiela Klara i współpracowników (Klar i in., 2009). Podobnie jak w oryginalnym modelu, przyjęto, że związek pomiędzy przekonaniem o martyrologii grupy własnej a negatywnymi postawami wobec członków grupy obcej jest zapośredniczony przez winę kolektywną oraz legitymizację przemocy grupy własnej.

Uczestnicy badania

W badaniu wzięło udział 100 młodych dorosłych, zainteresowanych historią relacji polsko-żydowskich. Byli oni rekrutowani wśród studentów kierunków społecznych (historii i socjologii) Uniwersytetu Warszawskiego oraz Jagiellońskiego, którzy brali wcześniej udział w kursach poświęconych historii relacji polsko-żydowskich, oraz wśród uczestników forów poświęconych historii, umieszczonych na serwerze gazeta.pl. Średnia wieku wyniosła 26,6 roku ($SD = 8,93$). 66% respondentów stanowiły kobiety; 11% posiadało wykształcenie wyższe, pozostali – wykształcenie średnie. Badani wypełniali kwestionariusz przez internet na platformie Google Docs w warunkach pełnej anonimowości. Zaproszenia do badania rozsyłane były drogą e-mailową.

Pomiar zmiennych

W badaniu użyto skali PIVO mierzącej postawy martyrologiczne analogicznej, jak w badaniu pierwszym. Rzetelność skali mierzona współczynnikiem α Cronbacha wyniosła 0,83.

Dystans społeczny wobec Żydów. Dystans mierzony był zmodyfikowaną wersją Skali Dystansu Społecznego Bogardusa (Bogardus, 1933). Badani na 4-stopniowej skali typu Likerta mieli ustosunkować się do takich stwierdzeń, jak: „Gdyby Żyd miał zacząć pracę w miejscu, w którym ja pracuję, był(a)bym...”, „Gdyby Żyd miał zamieszkać w najbliższym sąsiedztwie, był(a)bym...”, „Gdyby Żyd miał zostać współmałżonkiem kogoś z mojej najbliższej rodziny, był(a)bym...”. Wyższe wartości skali oznaczały bardziej negatywne postawy wobec Żydów. Skala była rzetelna: α Cronbacha = 0,70 i jednoczynnikowa (czynnik wyjaśnia 73% wariancji).

Poczucie kolektywnej winy. Poczucie winy kolektywnej mierzone było polską adaptacją skali autorstwa Branscombe, Slugoskiego i Kappen (2004), w adaptacji Mirosława Kofty i Patrycji Sławuty (2011). Składała się ona z czterech następujących pozycji: „Jest mi przykro z powodu przeszłych czynów Polaków wobec narodu żydowskiego”, „Czuję się winna/y z powodu złych rzeczy, które moi przodkowie zrobili Żydom”, „Uważam, że powinnam/powiniem pomóc naprawić szkodę wyrządzoną Żydom przez mój naród”, „Żałuję niektórych rzeczy, które w przeszłości moi polscy przodkowie zrobili Żydom”. Badani mieli odpowiedzieć, na ile zgadzają się z tymi stwierdzeniami na 7-stopniowej skali typu Likerta. Odpowiedź 1 oznaczała zupełny brak zgody, odpowiedź 7 pełną akceptację twierdzenia. Skala była

rzetelna: α Cronbacha = 0,80 i jednoczynnikowa (czynnik wyjaśnia 63% wariancji).

Legitymizacja przemocy grupy własnej (moral entitlement). Skala ta mierzyła akceptację poglądu, według którego dla ochrony grupy własnej (Polaków) możliwe jest zastosowanie dowolnych środków, również ekstremalnej przemocy. Użyto 10-pozycyjnej skali autorstwa Yechiela Klara i współpracowników (Klar i in., 2009) w tłumaczeniu Adriana Wójcika. Przykładowe pozycje skali to: „W razie zagrożenia usprawiedliwione jest każde działanie, które przyczynia się do poprawy naszego bezpieczeństwa”, „W obronie własnej wolno nam krzywdzić inne narody”, „Moralność w czasie wojny oznacza troszczenie się o los własnego narodu, a nie o przeciwnika”. Badani udzielali odpowiedzi na 7-stopniowej skali typu Likerta. Odpowiedź 1 oznaczała całkowitą niezgodę na dane twierdzenie, odpowiedź 7 pełną akceptację twierdzenia. Skala była rzetelna: α Cronbacha = 0,86. W analizie czynnikowej skala dała rozwiązanie dwuczynnikowe, przy czym pierwszy czynnik wyjaśniał 44% wariancji (eigenvalue = 4,44), a drugi czynnik wyjaśniał 12% wariancji (eigenvalue = 1,22). Z uwagi na dominację pierwszego czynnika zdecydowano się użyć w dalszej analizie średniej z całości skali.

Faworyzacja w restytucji mienia. W badaniu zmierzono również przekonanie osób badanych o konieczności zwrotu przedwojennego majątku utraconego po II wojnie światowej jego właścicielom różnej narodowości. Postawę tę mierzone pytaniem: „Czy uważa Pan/Pani, że ...właściciele nieruchomości pozostawionych na terenie przedwojennej Polski powinni je odzyskać?”. Respondenci mieli zaznaczyć swoją odpowiedź na 7-pozycyjnej skali, na której 1 oznaczało *zdecydowanie się nie zgadzam*, a 7 *zdecydowanie się zgadzam*. Pytanie było powtórzone, dotycząc Polaków oraz Żydów. Na podstawie udzielonych na nie odpowiedzi stworzono następnie indeks faworyzacji grupy własnej. Dla każdej osoby wyliczono różnicę pomiędzy deklarowaną chęcią zwrotu mienia właścicielom polskim a przedstawicielom odpowiedniej grupy etnicznej. Indeks przyjmował wyższe wartości dla osób, które faworyzowały przedstawicieli grupy własnej (Polaków).

Wyniki Badania 2

Celem badania było przetestowanie części ogólniejszego modelu teoretycznego (Rysunek 1) wiążącego przekonania o martyrologii grupy własnej z negatywnymi postawami wobec członków grupy obcej. Testowaliśmy Hipotezy 4–6. Statystyki opisowe wszystkich uwzględnionych w Badaniu 2 zmiennych przedstawia Tabela 4.

Tabela 4.

Statystyki opisowe i rzetelności skal pomiarowych (Badanie 2)

Zmienna	Średnia	Odchylenie standardowe	α Cronbacha
PIVO*	2,29	0,80	0,83
Dystans społeczny wobec Żydów**	1,18	0,36	0,70
Poczucie kolektywnej winy*	3,98	1,46	0,80
Legitymizacja przemocy grupy własnej*	2,53	2,53	0,86
Faworyzacja w restytucji mienia	0,23	1,02	–

* 7-pozycyjna skala typu Likerta; ** 4-pozycyjna skala typu Likerta

Tabela 5.

Macierz korelacji (r Pearsona) między zmiennymi (Badanie 2; $N = 100$)

Zmienne	1	2	3	4	5
1 PIVO	–	0,32**	0,24*	0,19 ⁱ	0,46**
2 Dystans społeczny wobec Żydów	0,32**	–	0,45**	–0,36**	0,48*
3 Faworyzacja w restytucji mienia	0,24*	0,45**	–	–0,46**	0,32**
4 Poczucie kolektywnej winy	0,19 ⁱ	–0,36**	–0,46**	–	–0,27**
5 Legitymizacja przemocy grupy własnej	0,46**	0,48**	0,32**	–0,27**	–

ⁱ $p = 0,06$ (trend); * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Pierwszym krokiem w naszych analizach było zbadanie korelacji między wszystkimi zmiennymi. Macierz korelacji przedstawia Tabela 5. Wszystkie zmienne w badaniu okazały się istotnie ze sobą powiązane.

Kolejnym krokiem w badaniu była próba replikacji tej części naszego modelu teoretycznego, której pierwowzorem był model zaproponowanego przez twórców koncepcji *Przekonania o martyrologii grupy własnej* (Klar i in., 2009). Przekonanie o martyrologii grupy własnej (PIVO) powinno obniżyć poczucie winy kolektywnej za czyny, które członkowie grupy własnej popełnili na grupach obcych. Jednocześnie zależność ta powinna być mediowana przez legitymizację przemocy grupy własnej, tj. przekonania, że działanie na rzecz interesu grupy własnej uzasadnia użycie dowolnych środków, w tym również ekstremalnej przemocy.

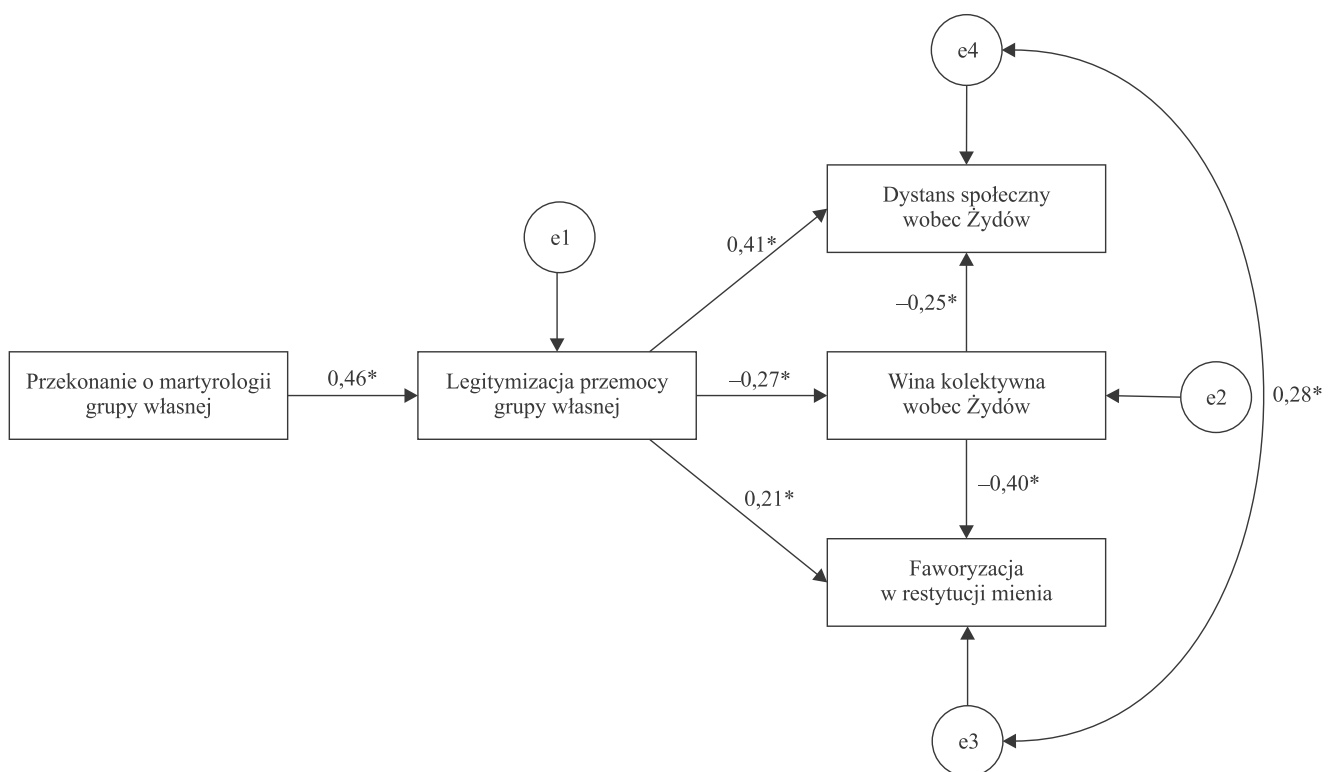
W modelu został uwzględniony także indeks faworyzacji grupy własnej w restytucji mienia oraz dystans społeczny wobec Żydów. Założono, że ich związek z martyrologią jest mediowany poprzez legitymizację moralną

oraz poczucie kolektywnej winy wobec Żydów. Model okazał się dobrze dopasowany do danych, co więcej, istotne okazały się wszystkie efekty pośrednie skali PIVO (patrz Rysunek 3 i Tabela 6).

Pełen model przedstawia Rysunek 3.

Zostały wyliczone również istotności efektów pośrednich (mediacyjnych) martyrologii oraz legitymizacji moralnej na inne zmienne. Wykorzystana została procedura *bootstrappingu* z założonym 90-procentowym przedziałem ufności (liczba losowań podprób = 2000). Wszystkie efekty pośrednie w modelu okazały się istotne (patrz Tabela 6).

Martyrologia wpływała w sposób pośredni na poczucie winy kolektywnej względem Żydów, dystans społeczny przejawiany wobec nich oraz na faworyzację Polaków w restytucji mienia. Podobnie, istotne były, oprócz efektów bezpośrednich, efekty pośrednie legitymizacji moralnej na dystans społeczny wobec Żydów oraz faworyzację Polaków w restytucji mienia mediowane przez poczucie winy kolektywnej wobec Żydów.

Rysunek 3.

Strukturalny model powiązań pomiędzy martyrologią, legitymizacją moralną, poczuciem winy kolektywnej wobec Żydów oraz dystansem wobec Żydów i faworyzacją Polaków w zwrocie mienia (Badanie 2, $N = 100$). Wartości liczbowe przedstawiają standaryzowane współczynniki regresji. Wskaźniki dopasowania modelu: $\chi^2 = 2,143$, $df = 3$, $p = 0,54$; CFI = 1; RMSEA = 0,000; pclose = 0,639; * $p < 0,01$.

Tabela 6.

Efekty pośrednie w modelu (bety z 90-procentowym przedziałem ufności, *bootstrap* $N = 2000$) – Badanie 2

Efekt pośredni	Faworyzacja w restytucji	Dystans wobec Żydów	Wina kolektywna wobec Żydów
Przekonania o martyrologii →	0,15 (0,04; 0,25)*	0,22 (0,10; 0,31)**	-0,13 (-0,22; -0,03)*
Legitymizacja przemocy →	0,11 (0,03; 0,19)*	0,07 (0,01; 0,13)*	–

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Dyskusja Badania 2

Wyniki uzyskane w badaniu potwierdzają Hipotezy 4–6. Osoby, które miały większą skłonność do akceptowania martyrologicznej wizji historii Polski, przejawiały jednocześnie większy dystans wobec obcych (tutaj Żydów), niższe poczucie winy kolektywnej wobec przedstawicieli mniejszości żydowskiej. Jednocześnie przy potencjalnej możliwości naprawy przeszłych wydarzeń historycznych przejawiały istotnie wyższy poziom faworyzacji grupy własnej (Polaków) wobec grupy obcej (Żydów). Potwierdziła się również hipoteza mediacyjna, według której związku między przekonaniem o martyrologii grupy własnej a dystansem społecznym, winą kolektywną i faworyzacją grupy własnej przy restytucji mienia były zapośredniczone przez legitymizację przemocy grupy własnej. Wizja historii przekłada się więc na terażniejsze stosunki międzygrupowe. Akceptacja martyrologicznej wizji przeszłości własnego narodu pozwala oddalić roszczenia innych grup domagających się rekompensat za historyczne krzywdy, w tym przypadku przedstawicieli mniejszości żydowskiej.

Wyniki takie są zgodne z wcześniejszymi ogólnymi analizami nad przekonaniem o martyrologii grupy własnej, wedle której prowadzi ono do legitymizacji dowolnego działania mającego na celu interes grupy własnej oraz – co za tym idzie – do obniżonego poczucia winy kolektywnej wobec przedstawicieli grup, które były ofiarami przemocy ze strony grupy własnej (Klar i in., 2009). Wydaje się, że wykorzystanie w badaniu Żydów jako przykładowej grupy obcej aktywizowało istotny kontekst porównań międzygrupowych. Jak sugerują wcześniejsze badania (Krzemiński, 2001, 2004; Cała, 2000), dla konstrukcji polskiej tożsamości istotne jest jej oparcie na micie martyrologicznym budowanym w opozycji do martyrologii narodu żydowskiego (tzw. rywalizacja w cierpieniu). Wcześniejsze badania jakościowe autorów tekstu (Wójcik, 2008; w druku) pokazują również, że w przypadku reprezentowania historii relacji polsko-żydowskich strona polska ma tendencję do szczególnego podkreślania historii własnych prześladowań. Przy czym często tendencja ta prowadzi do wykluczania z pozycji ofiary przedstawicieli grupy obcej i podwyższonego

poziomu wrogości wobec nich. Nasze badania potwierdzają te tezy.

Dyskusja ogólna

Wyniki obu badań dowodzą, że przekonania o przeszłych, aktualnych i przyszłych krzywdach własnej grupy narodowej mają istotne znaczenie dla sposobu, w jaki członkowie tej grupy odnoszą się do grup zewnętrznych (imigrantów i Żydów) i instytucji międzynarodowych (Unia Europejska). Im silniejsze przekonania o wyjątkowych krzywdach doświadczanych przez własną grupę, tym większa nieufność w stosunku do instytucji UE (na przykład silniejsze przekonanie, że UE gra nie fair i próbuje wykorzystywać niektórych swoich członków), większa niechęć do imigrantów (wyrażająca się przekonaniem, że imigranci zwiększają przestępczość, odbierają pracę rodowitym mieszkańcom oraz zagrażają narodowej kulturze) oraz większy deklarowany preferowany dystans w stosunku do Żydów (w miejscu pracy, w sąsiedztwie i w bliskich związkach).

W obu badaniach uzyskano także istotne efekty akceptacji martyrologicznych przekonań dla specyficznego, przesadnie pozytywnego sposobu myślenia o własnej grupie. W Badaniu 1 wykazano, że silniejsze przekonanie o doznawanych kolektywnych krzywdach prowadzi do roszczeniowości, rozumianej jako oczekiwanie od międzynarodowej instytucji (UE) szczególnego traktowania interesów Polski, koncentracji prac podczas polskiej prezydencji nie na sprawach ogólnoeuropejskich czy problemach ogólnoswiatowych, lecz na podwyższaniu prestiżu Polski i Polaków i zwiększaniu naszego udziału w decyzjach unijnych. Badanie 2 wykazało, że przekonania martyrologiczne prowadzą do usprawiedliwiania wszelkich nieetycznych (w tym używania przemocy) działań wobec członków grup zewnętrznych, których postępowanie zagraża bezpieczeństwu grupy własnej. Ponieważ koncentracja na doznawanych krzywdach wiąże się z oczekiwaniem kontynuacji złych doświadczeń w relacjach z innymi grupami, poczucie zagrożenia jest trwałe, a nieufność i wrogość kierowane szeroko.

Jednocześnie ze wzrostem siły przekonań o doznawanych grupowych krzywdach słabnie poczucie kolektywnej

winy wobec Żydów, grupy, wobec której bywaliśmy sprawcami krzywd. Można powiedzieć, że akcentowanie martyrologii grupy własnej prowadzi do zaprzeczania jej grupowej winy za to, co złego robiła w przeszłości wobec innych grup. Zarówno zaprzeczanie grupowej winy, jak i usprawiedliwianie (poczuciem zagrożenia) własnej kolektywnej przemocy wobec innych grup (stwierdzone w Badaniu 2) oraz stawianie szczególnych roszczeń (docenienia, specjalnej uwagi, większego wpływu na decyzje w międzynarodowej organizacji – stwierdzone w Badaniu 1) wobec innych grup – mogą być traktowane jako przejawy gloryfikacji grupy własnej, podkreślania jej wartości moralnej. „Chociaż doznaliśmy i doznajemy tylu krzywd od innych – nie staliśmy się przez to gorsi; raczej odwrotnie: doznane krzywdy nas uszlachetniły, uczyniły bardziej moralnymi, a przez to – zasługującymi na więcej niż inne grupy”. Taki sposób myślenia charakteryzuje osoby akceptujące narodową martyrologię.

Zarówno niechęć do obcych grup, jak i usprawiedliwianie czy racjonalizacja przemocy stosowanej przez grupę własną oraz wymaganie specjalnego traktowania i docenienia przez inne grupy, mogą być traktowane jako objawy grupowego narcyzmu, czyli nierealistycznie pozytywnego obrazu własnej grupy (Cichocka i Golec de Zavala, 2011; Giladi i Klar, 2002; Golec de Zavala i in., 2009). Narcyzm grupowy (zwany też kolektywnym), podobnie jak narcyzm indywidualny, wiąże się z jednej strony z pozytywną kolektywną samooceną (jesteśmy moralni), a z drugiej z silnym poczuciem niedoceniaenia wartości grupy własnej (Baumeister, 1993). Dlatego wymaga ciągłego potwierdzania wielkości grupy własnej, społecznych dowodów kolektywnych zasług. Usprawiedliwianie czy racjonalizacja krzywd wyrządzanych przez własną grupę ma właśnie funkcję podtrzymywania pozytywnego kolektywnego autowizerunku. Tendencja do wypierania ze świadomości krzywd, jakie Polacy wyrządzili członkom innych grup, została potwierdzona w innych badaniach nad efektami narcystycznej identyfikacji narodowej (Bilewicz, 2008). Stwierdzono w nich, że osoby narcystycznie zidentyfikowane z Polską silniej deklarowały chęć zapomnienia o nieetycznych zachowaniach Polaków (rzekomy udział polskich żołnierzy w torturowaniu więźniów w Abu Ghraib) niż osoby odrzucające tę formę narodowej identyfikacji.

Wcześniejsze badania wykazały także, iż kolektywny narcyzm sprzyja agresywnym zachowaniom wobec obcych, zwłaszcza tych, którzy krytykują naszą grupę (Giladi i Klar, 2002; Golec de Zavala i in., 2009), a także przewiduje uprzedzenia wobec pewnych grup, w Polsce – wobec Żydów i Rosjan (Cichocka i Golec de Zavala, 2011). Zdaniem Cichockiej i Golec de Zavali, kolektywny

narcyzm prowadzi do uprzedzeń wobec tych grup, ponieważ Polakom od wieków towarzyszy poczucie zagrożenia z ich strony. Skoro żyjemy w oblężonej twierdzy (jakieś określone grupy zewnętrzne nam zagrażają) musimy się bronić, wyprzedzać ataki, izolować od innych grup; wszelkie środki są dozwolone (Bar-Tal, 2006). Wydaje się, że dzisiaj nie tylko i nie przede wszystkim działa poczucie zagrożenia, ale także, zwłaszcza w stosunku do Żydów, swoista rywalizacja w cierpieniu (Krzemiński, 2001, 2004) i w koncentracji uwagi świata na własnej grupie. Ten ostatni aspekt martyrologicznego narcyzmu nie był jeszcze przedmiotem badań, ale wydaje się istotnym elementem grupowego narcyzmu: tak jak indywidualny narcyzm potrzebuje ciągłej uwagi i podziwu od innych, tak narcyzm kolektywny wymaga koncentracji świata na sprawach grupy własnej.

Nasze badania nie tylko pokazały, że koncentracja na martyrologii narodowej może być traktowana jako forma kolektywnego narcyzmu, ale także wskazały kompensacyjną rolę akceptacji przekonania o trwale doznawanych krzywdach grupy własnej dla jednostek (członków grupy), które charakteryzują się niskim kapitałem społecznym: nie ufają innym ludziom oraz mają mało przyjaciół. Indywidualna słabość kapitału społecznego zagraża poczuciu własnej wartości. Sposobem obrony swojego egotyzmu może być silna identyfikacja z grupą, której przypisuje się nadzwyczajnie pozytywne walory (Baumeister, 2003, 2009). Od dawna wiadomo, że słaba jednostka może zyskiwać znaczenie przez podkreślanie wartości grupy, z którą się identyfikuje (Adorno, Frenkiel-Brunswik, Levinson i Sanford, 1950; Arendt, 1971). Skoro tak, to musi dbać o jej pozytywny wizerunek, bez przerwy podkreślać jej zalety, być czujna na krytykę i wszelkie sygnały kwestionowania i zagrożenia jej wartości. I skłonna jest reagować wrogością wobec tych, którzy jej zdaniem zagrażają przesadnie pozytywnemu (nierealistycznemu) wizerunkowi własnej grupy, analogicznie do zachowań indywidualnego narcyza, który podejmuje odwetowe zachowania agresywne wobec osób, które go nie doceniają (Baumeister, Smart i Boden, 1996; Bushman i Baumeister, 1998). Zagrożony egotyzm może być psychologicznym źródłem narcystycznej martyrologii grupowej.

Chociaż prawdopodobnie narcyzm martyrologiczny pomaga jednostkom o słabym kapitale społecznym zachować pozytywną samoocenę, czyli jest psychologicznie funkcjonalny na poziomie indywidualnym, to wydaje się on zdecydowanie niekorzystny dla grupy jako całości. Wyniki Badania 1 wskazują na związek narcyzmu martyrologicznego z silną narodową identyfikacją symboliczną, ale brak związku z identyfikacją instrumentalną. Oznacza

to, że osoby silniej przywiązane do narodowej historii, tradycji i symboliki są bardziej przekonane o doznawanych krzywdach i cierpieniach Polaków niż osoby słabiej identyfikujące się z tradycyjną polskością. Nie oznacza to jednak, że są to osoby, które bardziej dbają o realne dobro grupy własnej, troszczą się o funkcjonowanie państwowych instytucji, o poziom edukacji, prawa czy opieki zdrowotnej (Schatz i in., 1999; Skarżyńska, 2009, 2012). Zarówno w Polsce, jak i w USA oraz w Wielkiej Brytanii osoby silnie symbolicznie przywiązane do własnej grupy narodowej są społecznie i politycznie bierne, mają słabą wiedzę o funkcjonowaniu systemu społecznego i instytucji oraz mniej wiedzą o historii własnego kraju niż osoby, które identyfikują się z grupą narodową na podstawie bardziej racjonalnej dbałości o to, jak ta grupa realizuje ich ważne potrzeby i interesy. Osoby przekonane o narodowych cierpieniach i krzywdach są bierne społecznie (Baryła i Wojciszke, 2000; Skarżyńska, 2012; Wojciszke i Grzelak, 1995).

Wśród uczestniczących w naszych badaniach młodych, wykształconych Polaków poziom akceptacji martyrologicznych przekonań jest dość niski: w pięciostopniowej skali PIVO średni poziom ich akceptacji wynosił 2,30 w Badaniu 1 oraz 2,29 w Badaniu 2. Mimo słabego nasilenia tego wskaźnika uzyskaliśmy jego istotne efekty dla relacji z innymi grupami. Wydaje się więc, że warto głębiej poznać psychologiczne wyznaczniki akceptacji przekonania o wyjątkowej martyrologii i w kolejnych badaniach (już eksperymentalnych) sprawdzić, w jakich sytuacjach zyskują (lub tracą) swój regulacyjny potencjał.

LITERATURA CYTOWANA

- Adorno, T., Frenkiel-Brunswik, E., Levinson, D., Sanford, N. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper.
- Arendt, H. (1971). *The life of the mind: Thinking*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.
- Bar-Tal, D. (2006). Społeczno-psychologiczne podstawy nierozwiązywalnych konfliktów. W: K. Skarżyńska, U. Jakubowska, J. Wasilewski (red.), *Konflikty międzygrupowe. Przejawy, źródła i metody rozwiązywania* (s. 83–116). Warszawa: Academica.
- Baryła, W., Wojciszke, B. (2000). Struktura i korelaty poczucia krzywdy Polaków w roku 1994 i 1998. *Czasopismo Psychologiczne*, 6, 267–276.
- Baumeister, R. (1993). Understanding the inner nature of low self-esteem: Uncertain, fragile, protective, and conflicted. W: R. Baumeister (red.), *Self-esteem: The puzzle of low self-regard* (s. 201–218). New York: Plenum.
- Baumeister, R. (2009). Holokaust i cztery korzenie zła. W: L. Newman, R. Erber (red.), *Zrozumieć zagładę. Społeczna psychologia Holokaustu* (s. 215–233). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Baumeister, R., Bushman, B., Campbell, W. (2000). Self-esteem, narcissism, and aggression: Does violence result from low self-esteem or from threatened egotism? *Current Directions in Psychological Science*, 9, 26–29.
- Baumeister, B., Smart, L., Boden, J. (1996). Relation of threatened egotism to violence and aggression: The dark side of high self-esteem. *Psychological Review*, 103, 5–33.
- Bilewicz, M. (2008). *Być gorszymi. O reakcjach na zagrożenie grupy własnej*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Bilewicz, M., Jaworska, M. (2011). Zagrożająca przeszłość i jej wpływ na relacje międzygrupowe. W: M. Kofta, M. Bilewicz (red.), *Wobec obcych. Zagrożenia psychologiczne a stosunki międzygrupowe* (s. 21–39). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bogardus, E. (1933). A Social Distance Scale. *Sociology and Social Research*, 17, 265–271.
- Branscombe, N. R., Slugoski, B., Kappen, D. M. (2004). The measurement of collective guilt: What it is and what it is not. W: N.R. Branscombe, B. Doosje (red.), *Collective guilt: International perspectives* (s. 16–34). Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, R. (2000). Social Identity Theory: Past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 30, 745–778.
- Brown, R. (2006). *Procesy grupowe. Dynamika wewnątrzgrupowa i międzygrupowa*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Bushman, B., Baumeister, R. (1998). Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love and self-hate lead to violence? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 219–229.
- Castano, E., Sacchi, S., Gries, P. (2003). The perception of the Other in international relations: Evidence for the polarization effect of entitativity. *Political Psychology*, 24, 449–468.
- Cała, A. (2000). Kształtowanie się polskiej i żydowskiej wizji martyrologicznej po II wojnie światowej. *Przegląd Socjologiczny*, 2, 167–180.
- Cichocka, A., Golec de Zavala, A. (2011). Kolektywny narcyzm a sprawa polska. W: M. Kofta, M. Bilewicz (red.), *Wobec obcych. Zagrożenia psychologiczne a stosunki międzygrupowe* (s. 232–247). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Clark, K., James, K. (1999). Justice and positive and negative creativity. *Creativity Research Journal*, 4, 311–320.
- Crocker, J., Park, L. E. (2004). The costly pursuit of self-esteem. *Psychological Bulletin*, 130, 392–414.
- De Figueiredo, R., Elkins, Z. (2003). Are patriots bigots? An inquiry into the vices of ingroup pride. *American Journal of Political Science*, 47, 171–188.
- Doliński, D. (1996). The belief in an unjust world: An egotistic delusion? *Social Justice Research*, 9, 213–221.
- Giladi, E., Klar, Y. (2002). When standards are wide of the mark: Nonselective superiority and inferiority biases in comparative judgments of objects and concepts. *Journal of Experimental Psychology: General*, 4, 538–551.

- Golec de Zavala, A., Cichocka, A., Eidelson, R., Jayawickreme, N. (2009). Collective narcissism and its social consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6, 1074–1096.
- Growiec, K. (2011). *Kapitał społeczny. Geneza i społeczne konsekwencje*. Warszawa: Academica.
- Herman, J. (1998). *Przemoc. Uraz psychiczny i powrót do równowagi*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Hoffman, M. (2006). *Empatia i rozwój moralny*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Jasińska-Kania, A., Skarżyńska, K. (2009). Zaufanie do ludzi i instytucji w Polsce. Uwarunkowania psychologiczne i społeczno-polityczne. W: M. Zahorska, E. Nasalska (red.), *Wartości, polityka, społeczeństwo* (s. 60–78). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Klar, Y., Roccas, S., Schori, N., Kahn, D. (2009). *Conceptions of group history and behavior in a current intergroup conflict: Social psychological studies in the intractable Israeli – Arab conflict*. Tel-Aviv University; niepublikowany manuskrypt.
- Kofta, M., Sławuta, P. (2011). Kolektywne poczucie winy a postawy wobec Żydów i procesy ich (de)humanizacji: rola bliskości kulturowej. W: M. Kofta, M. Bilewicz (red.), *Wobec obcych. Zagrożenia psychologiczne a stosunki międzygrupowe* (s. 147–167). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kowalski, R. (1996). Complains and complaining: Functions, antecedents, and consequences. *Psychological Bulletin*, 119, 179–196.
- Krzemiński, I. (2001). Polacy i Żydzi – wizja wzajemnych stosunków, tożsamość narodowa i antysemityzm. W: A. Jasińska-Kania (red.), *Trudne sąsiedztwa – z socjologii konfliktów narodowościowych* (s. 171–200). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Krzemiński, I. (2004). Polacy i Ukraińcy o swych narodach, o cierpieniu w czasie wojny i o Zagładzie Żydów. W: I. Krzemiński (red.), *Antysemityzm w Polsce i na Ukrainie* (s. 108–161). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Leary, M., Downs, D. (1995). Interpersonal functions of the self-esteem motive: The self-esteem system as a sociometer. W: M. Kernis (red.), *Efficacy, agency, and self-esteem* (s. 124–144). New York: Plenum Press.
- Lewicka, M. (2002). Daj czy wypracuj? Sześcienny model aktywności. W: M. Lewicka, J. Grzelak (red.), *Jednostka i społeczeństwo. Podejście psychologiczne* (s. 83–102). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Lifton, R. (1993). Theoretical and conceptual foundations of traumatic stress syndromes. W: J. Wilson, B., Raphael (red.), *International handbook of traumatic stress syndromes* (s. 11–23). New York: Plenum Press.
- MacKinnon, D. P., Lockwood, C. M., Williams, J. (2004). Confidence limits for the indirect effect: Distribution of the product and resampling methods. *Multivariate Behavioral Research*, 39(1), 99–128. doi:10.1207/s15327906mbr3901_4.
- Montada, L. (1986). Life stress, injustice and the question: „Who is responsible?”. W: Steensma, H., Vermunt, R. (red.), *Social justice in human relations* (s. 120–135). New York: Plenum Press.
- Noor, M., Brown, R., Gonzalez, R., Manzi, J., Lewis, C. A. (2008). On positive psychological outcomes: What helps groups with a history of conflict to forgive and reconcile with each other? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 819–832.
- Preacher, K., Hayes, A. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 36 (4), 717–731.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- Radkiewicz, P. (2009). Zaangażowanie symboliczne i instrumentalne. Jak bardzo odmienne formy uczestnictwa w życiu społecznym? W: U. Jakubowska, K. Skarżyńska (red.), *Między przeszłością a przyszłością. Szkice z psychologii politycznej* (s. 51–73). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Roccas, S., Klar, Y., Liviatan, I. (2006). The paradox of group-based guilt: Modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group’s moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 698–711.
- Rothi, D., Lyons, E., Chrysochoou, X. (2005). National attachment and patriotism in European nations: A British study. *Political Psychology*, 1, 135–155.
- Runciman, W. (1966). *Relative deprivation and social justice. A study of attitudes to social inequality in twentieth century England*. Berkeley: University of California Press.
- Sampson, E. (1980). Justice and social character. W: G. Mikula (red.), *Justice and social interaction. Experimental and theoretical contributions from psychological research* (s. 285–325). Vienna: Hans Huber Publishers.
- Schatz, R., Lavine, H. (2007). Waving the flag: National symbolism, social identity, and political engagement. *Political Psychology*, 2, 329–356.
- Schatz, R., Staub, E. (1997). Manifestation of blind and constructive patriotism: Personality correlates and individual-group relations. W: D. Bar-Tal, E. Staub (red.), *Patriotism: In the life of individuals and nations* (s. 229–246). Chicago: Nelson-Hall.
- Schatz, R., Staub, E., Lavine, H. (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political Psychology*, 20, 151–174.
- Skarżyńska, K. (1988). Poczucie niesprawiedliwości i sądy o niesprawiedliwości. W: B. Wojciszke (red.), *Studia nad procesami wartościowania* (s. 55–86). Wrocław: Ossolineum.
- Skarżyńska, K. (2002). Zaufanie, więzi społeczne i poczucie skuteczności a życie w demokracji. *Kolokwia Psychologiczne*, 10, 197–212.
- Skarżyńska, K. (2009). Od wspólnoty „Solidarności” do nieufnego indywidualizmu? Czy wspólne cele przy akceptacji różnic? W: U. Jakubowska, K. Skarżyńska (red.), *Między przeszłością a przyszłością. Szkice z psychologii politycznej* (s. 33–50). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Skarżyńska, K. (2012). *Ślepa miłość, czy interesy? Rozmaite podstawy przywiązania do własnej grupy narodowej a za-*

- chowania na rzecz tej grupy. *Raport z badań*. Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Skarżyńska, K., Golec de Zavala, A. (2006). Poland and European integration. Hopes, fears, and national attitudes. W: A. Golec de Zavala, K. Skarżyńska (red.), *Understanding social change: Political psychology in Poland* (s. 135–154). New York: Nova Science Publisher.
- Skarżyńska, K., Radkiewicz, K. (2011). Co wzmocnia/osłabia darwinizm społeczny? O roli doświadczeń z ludźmi, osobowości, wartości osobistych i przywiązania do wspólnoty. *Psychologia Społeczna*, 1, 7–23.
- Skarżyńska, K., Safron, M., Wiśniewska-Juszczak, D. (2006). Nadzieja w jedności? Spostrzeganie Unii Europejskiej i relacji UE–Stany Zjednoczone Ameryki a oczekiwania Polaków związane z procesem integracji. *Studia Psychologiczne*, 44, 65–76.
- Turner, J., Brown, R., Tajfel, H. (1979). Social comparison and group interest in ingroup favouritism. *European Journal of Social Psychology*, 9, 187–204.
- Wohl, M. J. A., Branscombe, N. R., Klar, Y. (2006). Collective guilt: Emotional reactions when one's group has done wrong or been wronged. *European Review of Social Psychology*, 17 (1), 1–37.
- Wojciszke, B. (2011). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wojciszke, B., Grzelak, J. (1995). Poczucie krzywdy Polaków: wzorce przeżywania, determinanty i konsekwencje. W: A. Biela, J. Brzeziński, T. Marek (red.), *Społeczne, eksperymentalne i metodologiczne konteksty procesów poznawczych człowieka* (s. 31–57). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Wójcik, A. (w druku). Kim jesteśmy my? Kim są sprawcy? Analiza dyskursu po pogromie kieleckim. W: L. Hońdo (red.), *Żydzi i judaizm. Przeszłość i teraźniejszość w badaniach młodych judaistów*. Kraków: Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Wójcik, A. (2008). Historia stosunków polsko-żydowskich w oczach polskiej młodzieży. W: J. Żyduł (red.), *Różni razem. Młodzi polscy naukowcy o Żydach* (s. 258–267). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wójcik, A., Lewicka, M., Bilewicz, M. (2011). *Tolerancyjny Oświęcim. Diagnoza postaw mieszkańców Oświęcimia wobec obcych*. Oświęcim: Centrum Żydowskie.
- Yamagishi, L., Yamagishi, M. (1994). Trust and commitment in the United States and Japan. *Motivation and Emotion*, 18, 129–166.
- Zitek, E., Jordan, A., Monin, B., Leach, F. (2010). Victim entitlement to behave selfishly. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98, 245–255.
- Żemojtel-Piotrowska, M. (2009). *Narzekanie i roszczeniowość a postrzeganie świata społecznego*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Group martyrdom: Psychological functions of beliefs about national victimhood

Krystyna Skarżyńska¹, Kamil Przybyła¹, Adrian Dominik Wójcik²

¹ *University of Social Sciences and Humanities in Warsaw*

² *University of Finance and Management in Warsaw*

Abstract

The present research examines relations between sense of in-group's collective victimhood and attitudes towards out-groups, entitlement attitudes and willingness to repair the in-group's historical misdeeds towards an out-group. We propose that focusing on the in-group perpetual victimhood increases collective self-esteem. It also motivates individuals with low self-esteem (Baumeister, 1994, 2009) to accept collective victimhood beliefs. In two studies we tested hypothesis that in-group victimhood orientation: (1) compensates individual deficiencies of social capital; (2) justifies in-group's entitlement attitudes and negative attitudes towards other groups; (3) delegitimizes out-group claims for compensation of historical harms. We also proposed that collective victimhood justifies in-group's violence and decreases collective guilt for the in-group's wrongdoings. More specifically we proposed that collective victimhood mediates the relation between social capital, entitlement attitudes and negative attitudes towards out-groups. Both studies used the Perpetual In-group Victimhood Orientation scale (PIVO) developed by Klar et. al (Klar, Roccas, Schori, Kahn, 2009) in order to measure the in-group collective victimhood acceptance. SEM models that were formulated supported our hypothesis.

Key words: collective victimhood, collective narcissism, social capital, attitudes towards immigrants, attitudes towards European Union, attitudes towards Jews, collective guilt

Złożono: 22.04.2012

Złożono poprawiony tekst: 21.07.2012

Zaakceptowano do druku: 31.08.2012